

УДК 371+15

ББК 74.00+88.40+88.840

Н 34

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Наукові записки

Серія: *Педагогіка і психологія*

№16 • 2006 р.

ВІННИЦЯ

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського від 27.12.2005 р. (протокол №3)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

М.І. Сметанський - доктор педагогічних наук, професор (головний редактор),
Г.С. Тарасенко - доктор педагогічних наук, професор (заст. головного редактора),
Н.Г. Ничкало - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України,
О.В. Сухомлинська - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України,
Г.О. Балл - доктор психологічних наук, професор,
Б.А. Брилін - доктор педагогічних наук, професор,
Р.С. Гуревич - доктор педагогічних наук професор,
Н.Є. Мойсеюк - доктор педагогічних наук, професор,
М.В. Савчин - доктор психологічних наук, професор,
О.Д. Сафін - доктор психологічних наук, професор,
В.М. Галузяк - кандидат психологічних наук, доцент,
М.І. Томчук - доктор психологічних наук, професор,
В.І. Шахов - кандидат педагогічних наук, доцент,
О.В. Шестопалюк - кандидат педагогічних наук, професор

Редактор: **Т.О. Бевз**

Комп'ютерний набір: **С.І. Цуприк**

Верстка: **О.М. Романов**

© Автори статей, 2006

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРА ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ ДО СПІЛКУВАННЯ, ЯК ПРОЦЕСУ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

І. П. Радомський

Постановка проблеми. Службова діяльність військовослужбовців ВВ МВС України не уявляється без комунікативних зв'язків. При спілкуванні між собою, з населенням, правоохоронці вирішують службові завдання і цілком природно, що від їх уміння спілкуватися, встановлювати психологічний контакт залежатиме зрештою і ефективність їхньої діяльності. Тому розвиток комунікативних якостей є найбільш важливим елементом у структурі оволодіння професійною майстерністю офіцерами ВВ МВС України.

Актуальність дослідження проблеми комунікативної підготовки, як складової частини процесу спілкування офіцера ВВ МВС України, пояснюється специфікою службової діяльності внутрішніх військ. Їхня діяльність спрямована не на проведення воєнних операцій, а на виконання завдань, пов'язаних з участю в охороні громадського порядку, конвоюванням спецконтингенту, охороною особливо важливих державних об'єктів, тому великого значення набувають такі якості офіцера, як уміння спілкуватися, здійснювати мовний вплив, переконувати. Комунікація відіграє велику роль і у створенні позитивної атмосфери при спілкуванні між офіцерами та підлеглими, вона здатна запобігти стресам, і негативним наслідкам, зумовленим ними.

Метою дослідження є розгляд проблеми комунікації, як складової частини процесу спілкування у проекції на діяльність внутрішніх військ.

Аналізуючи останні дослідження процесу спілкування, ми доходимо висновку, що спілкування - складний і багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів і зв'язків між людьми. Б.Д. Паригін відзначив, що цей процес може виступати одночасно і як процес взаємодії людей, і як інформаційний процес, і як ставлення людей один до одного, і як процес їхнього взаємного впливу один на одного, і як процес їхнього взаємного переживання і взаємного розуміння один одного [8]. Визначення Б.Д. Паригіна орієнтує на системне розуміння сутності спілкування, його багатофункціональність і діяльну природу.

А.С.Золотнякова розуміла спілкування як соціально- і особистісно-орієнтований процес, у якому реалізуються не тільки особистісні відносини, але й установки на соціальні норми [5]. Для неї спілкування було комунікативно-регулятивним процесом, у якому здійснюється передача соціальних цінностей з одночасним регулюванням їхнього засвоєння соціальною системою.

У роботах А. А.Бодальова спілкування трактується як „взаємодія людей, змістом якої є обмін інформацією за допомогою різних засобів комунікації для установаження взаємовідносин між людьми" [3].

А.А.Леонтьєв розуміє спілкування „не як інтеріндивідуальнш, а як соціальний феномен", суб'єкт якого „варто розглядати не ізольовано.. Соціальний процес специфічної людської діяльності, навіть коли він є „діяльністю індивіда", це не „індивідуальна діяльність"; поза...-суспільними відносинами людська діяльність узагалі не існує..." [7]. У той же час він підходить до спілкування як до умови „будь-якої діяльності людини" [7].

У свою чергу „спілкування як вид діяльності" і „спілкування як взаємодія", що розглядаються А.А. Леонтьєвим як вид колективної діяльності, ближче до позицій Г.М. Андрєєвої [1], Л.І. Анциферової [2], Л.С. Вигодського, який ще в 30-і роки дійшов висновку, що першим видом людської діяльності є спілкування [4] . Корені спілкування - у самій матеріальній життєдіяльності індивідів, спілкування ж і є реалізація всієї системи відносин людини...Тут особливо важливо підкреслити думку, що в реальному спілкуванні виступають не тільки міжособистісні відносини людей, тобто виявляються не тільки їхні емоційні прихильності, ворожість та інше, але в тканину спілкування вплітаються і суспільні, тобто безособові за своєю природою відносини [1].

Таким чином, у соціально-психологічній літературі склалася визначена позиція, відповідно до якої початком осмислення і розуміння таких соціально-психологічних феноменів як взаємодія, сприйняття (соціальна перцепція), взаємовідносини приймається спілкування, воно розуміється і як комунікативна діяльність.

Спираючись на концепцію А.Н. Леонтьєва і його аналіз спілкування як діяльності та позначаючи його як „комунікативну діяльність”, розглянемо суть побудови процесу спілкування.

Процес комунікативної діяльності будемо розглядати як „систему сполучених актів” (Б.Ф. Ломов). Кожен такий „сполучений акт” - це взаємодія двох суб'єктів, двох наділених здатністю до ініціативного спілкування людей. У цьому може виявлятися (згідно з М.М. Бахтіним) діалогічність комунікативної діяльності, а діалог може розглядатися як спосіб організації „сполучених актів”.

Таким чином, діалог - це реальна одиниця комунікативної діяльності. Елементарними одиницями діалогу є дії, висловлювання і слухання. Однак на практиці особистість виконує роль не просто суб'єкта спілкування, але й суб'єкта - організатора комунікативної діяльності іншого суб'єкта. Таким суб'єктом може стати окрема особистість, група, маси.

Спілкування суб'єкта-організатора з іншою людиною визначається як міжособистісний рівень комунікативної діяльності, а спілкування з групою - як індивідуально-масовий. Комунікативна діяльність розглядається як єдність цих трьох рівнів, тому що всі рівні спираються на єдину організаційно-методологічну основу - особистісно-діяльну. Такий підхід припускає, що в центрі спілкування перебувають два суб'єкти спілкування, взаємодія яких реалізується через діяльність і в діяльності.

Діяльний підхід стосовно до комунікативної психології означає, насамперед, трактування її як організації і управління формуванням системи взаємовигідних, гармонічних взаємовідносин, досягнення взаєморозуміння, спільних поглядів і оцінок, довірчих відносин.

Спілкування ж як діяльність являє собою систему елементарних актів. Кожен акт визначається: а) суб'єктом - ініціатором спілкування; б) суб'єктом - партнером, якому адресована ініціатива; в) нормами, за якими організується спілкування; г) метою, яку переслідують учасники спілкування; д) ситуацією, у якій відбувається взаємодія.

Кожен акт спілкування являє собою ланцюг (алгоритм) взаємозалежних комунікативних дій:

"ТГвхід суб'єкта спілкування в комунікативну ситуацію

2. оцінка суб'єктом спілкування характеру комунікативної ситуації _____ >

3. орієнтування у комунікативній ситуації _____

4. вибір іншого суб'єкта для можливої взаємодії _____

5. постановка комунікативного завдання з урахуванням особливостей ситуації спілкування _____

6. напрацювання підходу до суб'єкта взаємодії _____

7. пристосування до суб'єкта - пар ну ра спілкування _____

8. залучення суб'єктом-ініціатором увсги суб'єкта - партнера _____

9. оцінка емоційно-психологічного стану суб'єкта - партнера і виявлення його готовності до вступу у взаємодію _____

10. самоналаштування суб'єкта-ініціатора на емоційно-психологічний стан суб'єкта-партнера _____

11. вирівнювання соціаль но-психологічних станів суб'єктів спілкування, формування спільного емоційного фону _____

12. комунікативний вплив суб'єкта-ініціатора на суб'єкта-партнера _____

13. оцінка суб'єктом - ініціатором реакції суб'єкта-партнера на вплив _____

14. стимулювання "ходу у відповідь" суб'єкта - партнера _____

15. "хід у відповідь" суб'єкта - партнера _____

У залежності від рівня психологічної єдності групи, кожен такий акт може відбуватися у трьох основних комунікативних формах: 1) монологічній; 2) діалогічній; 3) полілогічній.

Тут йдеться саме про комунікативні форми, а не про комунікацію.

Змішання понять спілкування і комунікації бере свій початок у середині ХХ століття в результаті етологічних досліджень у західній науці. Спілкування тоді стало розглядатися як не специфічно людський феномен. Воно було виявлене у світі тварин, у зв'язку з чим отримали поширення такі поняття, як „зоосоціологія" або „зоосеміотика". „Біологізація спілкування привела до стирання корінного розходження між спілкуванням і комунікацією, тобто між взаємодією суб'єктів та інформаційним зв'язком індивідів, передачею повідомлень від деякого „відправника" до деякого ж „одержувача" [6] . Така „комунікативна редукція" отримала підтримку в новій науковій дисципліні - теорії комунікації. Показова в цьому відношенні книга К. Черрі „Про людську комунікацію" (російський переклад: Черрі К. Людина й інформація. - М.: 1972) [9] . Навряд чи варто дивуватися, що настільки широке розуміння комунікації змусило перекладача книги використати для перекладу терміну „комунікація" три різних слова - „комунікація", „спілкування" і „зв'язок". Виклад свого розуміння комунікації автор починає таким визначенням: „Комунікація за своєю суттю є суспільною справою. Люди розгорнули безліч різноманітних комунікаційних систем, що зробили можливим їхнє суспільне життя...Найбільш значущою з цих комунікаційних систем є, звичайно, людська мова і мовлення", що грає величезну роль у різних сферах соціального життя, дозволяючи людям розуміти один одного і об'єднуватися. „Слово „комунікація", — продовжує К. Черрі, — означає буквально „участь", і саме в тій мірі, у якій ви і я в даний момент перебуваємо в стані комунікації, співучасті. Ми утворюємо не стільки союз, скільки єдність. В тій мірі, у якій ми один з одним погоджуємося, ми говоримо, що ми однієї думки, або ж що ми розуміємо один другого. Це і є єдність. Тому, на думку Черрі, групу людей, суспільство, культуру правомірно визначати як „людей у стані комунікації".

Мовлення і письмова мова - головні, але не єдині комунікативні системи. „Соціальне спілкування» використовує міміку і жести, манери і різноманітні форми поведінки, а в сучасному світі дедалі більше значення отримують технічні засоби комунікації (тепер вже й Інтернет). Комунікація робить здійсненим суспільне життя, тому „комунікація" означає „організацію". Таким чином, характеризуючи комунікацію в самому загальному вигляді і не відділяючи її від спілкування, К. Черрі зводить її теоретичний аналіз до проблеми знакових систем, за допомогою яких вона здійснюється. Воно і зрозуміло! Змістовно комунікація ніяк не може бути визначена, вона припускає передачу будь-якої інформації, будь-яких повідомлень, і проблема полягає тільки в способах кодування і трансляції. Так теорія комунікації розчиняється в семіотиці.

Настільки ж показовим може бути і порівняння трактування спілкування з концепцією комунікації, що розроблена Т. Парсонсом. У соціальній структурі Парсонс виділив спеціальний компонент - „комунікативний комплекс", роз'яснюючи, що термін „комунікація" він уживає „у більш широкому сенсі, ніж звичайно" - мова йде саме про спілкування між особистостями, про їхню взаємодію. Воно не є просторово-фізичним відношенням, хоча необхідно використовувати фізичні засоби (рукостискання, поцілунок, світлові, звукові хвилі, фізичні предмети). Спілкування виступає як передача інформації пізнавального порядку, що не має за мету впливати на поведінку особистості подібно до передачі думок чи переконання. „Зміст комунікації, „послань", завжди „символічний" і у певному сенсі „культурний" [10]. І все ж, яким би „культурним" спілкування не було, воно й у „теорії соціальної дії" зводиться до передачі різного роду інформації, тобто розчиняється в комунікації.

Обґрунтування наукових результатів.

Проблеми комунікації як складової частини процесу спілкування у проекції на службову діяльність внутрішніх військ можна розподілити на дві групи: перший комплекс проблем пов'язаний з безпекою діяльності особового складу військ, другий - з підвищенням культури спілкування. Перша з названих груп потребує аналізу в таких аспектах.

1.1 Дослідження реального стану міжперсональної мовної комунікації, як складової професійного спілкування у напрямках начальник-підлеглий, рівні за званням військово-

службовці, військовослужбовець-цивільний тощо. Загалом стосунки між військовослужбовцями визначаються статутом, але мовне спілкування завжди несе в собі елементи новизни та непередбачуваності. Найбільшої уваги потребує міжкультурний чинник комунікації на всіх рівнях його реалізації: на рівні макрокультур, мікрокультур і субкультур.

1.2. Дослідження мовної поведінки в конфліктних та екстремальних ситуаціях. Теоретичним підґрунтям для досліджень у цій сфері можуть слугувати роботи в галузі лінгвістичної конфліктології. Аналіз має здійснюватися з метою встановлення стереотипів мовної поведінки в тих конфліктних ситуаціях, з якими можуть зустрічатися військовослужбовці внутрішніх військ: масові конфлікти, конфлікти з групою осіб, міжперсональні конфлікти, внутрішньоособистісні. Нагальним є дослідження моделей комунікативних стратегій ввічливості в умовах конфліктної комунікації.

2. Другий комплекс проблем освіти майбутніх офіцерів стосується культури професійного спілкування, яка має досліджуватися в багатьох аспектах: відповідність загальнолюдським нормам моралі, тенденціям до демократизації стосунків у всіх сферах та ін. Офіцер сприймається пересічними громадянами як представник суспільної еліти, у зв'язку з чим постає проблема формування культури професійного спілкування офіцера внутрішніх військ МВС України, яка б відповідала соціальним очікуванням та вимогам.

Висновки з даного дослідження

Виходячи з викладеного матеріалу, ми бачимо необхідність ввести до програм підготовки фахівців для внутрішніх військ курсу теорії та практики по формуванню культури професійного спілкування, який би охоплював перелічені вище питання і забезпечував адекватний вибір офіцером стратегії і тактики спілкування. Розробка програми та методичного забезпечення такого курсу - ще один аспект дослідження проблеми підготовки офіцерів внутрішніх військ до професійного спілкування.

Література:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: Аспект Пресс, 1998. - 376 с.
2. Анциферова Л.И. О динамическом подходе к психологическому изучению личности // Психологический журнал. - 1981. - №2. - Т.2. - С. 8-18.
3. Бодалев А.А. Личность в общении. - М.: Педагогика, 1983. - 271 с.
4. Выгодский Л.С. Собрание сочинений. - М.: Педагогика, 1.2., 1982. - 504 с.
5. Золотнякова А.С. Проблемы психологии общения. - Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 1976. - 146 с.
6. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. — М.: Политиздат, 1988. - С. 58-59.
7. Леонтьев А.А. Психология общения. - 2-е изд. - М.: Смысл, 1997. - 365 с.
8. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. - М.: Мысль, 1971. - 351 с.
9. Сьегу С. Оп Нишап Соніпісіаііоп. А кеуіеу, а §игуеу апд Сгііісізш. СатЬгісі§е (Мазз) - Б., 1966.